

Millî İktisat Hedefine Giden Yolda Bir Seferberlik İlanı: Tasarruf Terbiyesi ve Kadınlar*

A Mobilization Announcement On the Road To The Goal Of National Economy: Saving Education and Women

Pınar AYDOĞAN¹

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı, Erken Cumhuriyet döneminde millî iktisat hedefi çerçevesinde, kadınlara verilen görevi ve önemi ele almaktır. Tasarruf terbiyesi kapsamında kadına atfedilen görevin ve önemin aynı zamanda, onun toplumsal konumunun belirlenmesinde ve tanımının yapılmasındaki etkisi incelenecektir.

Tasarım/Yöntem: Çalışmanın yöntemi, belge analizine dayanmaktadır. Çalışmada 06-26 Ocak 1930 tarihleri arasında *Akşam* gazetesinde yayınlanan *Tasarruf Meselesi ve Kadınlarımız* başlıklı yazı dizisi taranarak analiz edilmiştir.

Bulgular: 1929 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte, tasarruf terbiyesi verme görevi kadınlara yüklenmiştir. Bu dönem gazeteleri genel olarak kamuoyunun tasarruf konusuna bakışı, hayatın her alanından ya da farklı aktörlerinden ziyade kadınlar üzerine yoğunlaşmıştır. Kadınlar üzerinden yürütülen tartışmaların bu iktisadi seferberlikte, kadınların üzerine düşen görevlerden çok daha farklı bir boyuta evrilerek ele alındığı tespit edilmiştir. Tasarruf konusu bir ekonomi kavramıyla sınırlı olmaktan çıkmış *kadının nasıl olması gerektiği, kadın fitratı* tartışmalarına yönelmiştir.

Sınırlılıklar: Çalışmanın kapsamı, tasarruf ve yerli malı kullanımının bir politika olarak ön plana çıktığı bir dönemde *Akşam* gazetesinde yazı dizisinin yayımlandığı 06-26 Ocak 1930 tarihleriyle sınırlıdır.

Özgünlük/Değer: Literatürde tasarruf ve kadınları konu edinen sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalarda kadına dair ekonomi çerçevesinde bir bakış açısı söz konusudur. Bu çalışmanın özgünlüğü, tasarruf konusu üzerinden yürütülen görüşlerin ekonomiyle ilgili bir tartışma olmaktan çıkarak, “kadının nasıl olması” gerektiği yönünde bir tartışmayı konu edinmesidir.

Anahtar Kelimeler: Tasarruf, Kadın, Millî İktisat, Yerli Malı, Süs.

Abstract

Purpose: The aim of this study to discuss the role and importance given to women within the framework of the national economy goal in the Early Republican period. The effect of the duty and importance attributed to women within the scope of saving education will also be examined in determining her social position and making her definition.

Design/Methodology: The method of the study is based on document analysis. In the study, the article series titled *Savings and Our Women* published in the newspaper *Akşam* between 06-26 January 1930 was scanned and analyzed.

Findings: Along with the economic transformations that took place in 1929, the task of giving education about savings was given to women. The view of the newspapers of this period and the public in general on the issue of savings focused on women rather than all aspects of life or different actors. It has been determined that the debates over women are handled by evolving into a very different dimension than the duties that fall upon them in this economic mobilization. The issue of saving is no longer limited to an economy concept and has turned to the discussions of *how a woman should be, woman's nature*.

Limitations: The scope of the study is limited to the dates of 06-26 January 1930, when the series of articles was published in the newspaper *Akşam* at a time when savings and the use of domestic goods came to the forefront as a policy.

Originality/Value: There is a limited number of studies in the literature on saving and women. In these studies, there is a perspective on women within the framework of economy. The originality of this study is that the views on savings are not a discussion on how a woman should be.

Keywords: Saving, Woman, National Economy, Domestic Product, Ornament.

* Bu çalışma Türk Sosyal Bilimler Derneği tarafından 1-3 Şubat 2023 tarihleri arasında ODTÜ’de düzenlenen 17. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan “sözlü bildiri”nin genişletilmiş halidir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi, paydogan@ktu.edu.tr, 0000-0003-4121-4155.

1. GİRİŞ

Tasarruf kelimesi en yalın şekliyle, tüketimin kısılması ve birikim yapılmasına işaret eder. Tasarruf düşüncesinin sistemli bir şekilde pratik edilmesi tasarruf sandıklarının kurulduğu Avrupa'da yaşanmıştır. 1778 yılında Almanya'da kurulan tasarruf sandığı ile halkı küçük de olsa birikime yönelterek bir tasarruf terbiyesi (eğitimi) yaratmak hedeflenmiştir (Duman, 1990; 2). Osmanlı'da tasarruf düşüncesinin gelişimi 19. yüzyılın sonlarında olsa da düşünceyi ön plana çıkaran 1913-1914 yıllarında uygulanmaya başlanan millî iktisat politikasıdır. Devleti yönetenlerin, ekonomide önemli bir sorun olan sermaye birikimine karşı geliştirdikleri çözüm önerilerinden biri de, tasarruf etme düşüncesi olmuştur. *Medeniyete ait olan her şeyin tasarrufun eseri* olarak yorumlandığı 1908-1914 yılları arasında tasarruf çabası etkili bir sonuç vermemiş, sermaye birikiminde başarı sağlanamamıştır. Ziya Gökalp, siyasi birliğin oluşmasında millî iktisat politikasının devamlılığına vurgu yapmış ve *iktisadi birliğin* bu politika sayesinde sağlanacağını belirtmiştir (Toprak, 1995; 147).²

Fakat I. Dünya Savaşı ve bu dönemdeki şartlar, millî iktisat politikasının temel hedeflerine ulaşmasını mümkün kılmamıştır. Dış borçlanmaya ve yabancı sermayenin yatırımlarına dayalı bir ekonomi hedefinin başarılı olmaması 1929 yılının son aylarında hükümeti, tasarrufa dayalı bir modele yöneltmiştir. Aslında tasarruf konusu yabancı bir kavram değildir. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 yılı Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) açılış konuşmasında vurguladığı *Azamî tutumluluk millî şiarımız olacaktır* ilkesi Cumhuriyetin temel ekonomi politikasının içinde tasarrufun da olacağını gösteren önemli bir işaret olmuştur. 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde millî bir iktisat hedefinin katalizörlüğünü yapacak millî bankaların kurulması gerekliliğine binaen 1924 yılında Türkiye İş Bankası kurulmuştur. 1929 Dünya Ekonomik Krizi ve neden olduğu olumsuz etkiler, hükümeti ekonomi politikasını yeniden şekillendirmek ve bazı önlemler almak zorunda bırakmıştır. 1929, sadece dünya genelindeki krizin sembol bir yılı olmamıştır. Bu yıl, aynı zamanda Cumhuriyet'in Lozan Antlaşması sonrasında yeni gümrük tarifelerinin yürürlüğe gireceği, Osmanlı borçlarının ilk taksitinin ödeneceği bir dönemdir. Bu iki durum diğer ekonomik parametrelerle de birleşince ithalat hızla artmış ve dış ticaret açığı yükselmiş; bu da Türk parasının değerinin ciddi bir şekilde –özellikle de İngiliz Sterlini karşısında- düşmesine yol açmıştır (Kuruç, 1988; 38).

İthalatın pahalılaşması neredeyse birçok ürünü dışarıdan alan Türk ekonomisi için oldukça zor bir dönemi beraberinde getirmiştir. 1929 krizinin etkisiyle de artan ekonomik sıkıntılara karşı hükümet bir takım kısıtlamalar getirmiş ve ekonomi dışı kapalı bir görünüm kazanmıştır (Keyder, 2014; 125). Hükümet dış ticaret politikasının esas ilkelerini; “malımızı alanın malını almak, memlekette üretimi olan, millî ihtiyaçları karşılayan malların ithalini önlemek, memleket dâhilinde çıkmayan lüzumlu malların ithalini serbest bırakmak” olarak belirlemiştir (Tezel, 1992; 155). İlkeler doğrultusunda yeni gümrük tarifeleri belirlenirken yerli üretimi bulunan ürünlerden daha az resim alınmasına karar verilmiştir. Alınan kararın arka planında yerli üretimi teşvik etmek, korumak ve yerli sanayinin hissesini artırmak düşüncesi vardır (Tekeli & İlkin, 2009; 76, Kuruç, 2011; 423, Doğan, 1993; 143). Bu çerçevede, alınan ekonomik kararların toplumsal hayata yansıyan sonuçları olmuştur (Keyder, 2013; 74). İthalatı azaltmaya yönelik politika uygulanmasıyla birlikte, yerli malı kullanımı ve tasarruf yapma konuları Türk siyasal ve toplumsal hayatının ana gündemine oturmuştur. Başbakan İsmet İnönü, TBMM'de Türk parasının değer kaybedişinin sebepleri hakkında bilgi ve alınan önlemlere yer veren bir konuşma yapmıştır. İnönü'nün konuşmasında değindiği konu başlıklarından en önemlileri olan ithalatın kısılması, yerli malı kullanılması ve tasarrufun toplum hayatında yayılması, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin de kurulma sürecini içinde barındırmaktadır. İnönü, millî paranın değer kaybetmesinin temel sebeplerini şu sözleriyle izah etmiştir:

(...) Birçok seneler kapalı, mahrumiyet içinde kalmış memleket sulh ile nefes aldıktan sonra birçok ihtiyaçlarını hariçten tedarik etmek mecburiyetinde kaldı. Hazır yiyen geçmiş asırların kötü mirası olarak, açık bütçe ile memleket idare etmeğe çalışmak, alışılmış bir hastalıktı. Sonra üst üste birkaç yıl verimsiz ve kısır geçti. Bunların hepsinden mühim olmak üzere daha doğrusu bunların hepsine asıl sebep olarak memlekette millî iktisadın kifayeti gibi bir düşünce vatandaşın

² Bu dönemde yerli malı kullanımını teşvik eden birçok broşür, afiş ve kitapçık yayımlanmıştır. Bunları içeren bir çalışma için bkz. Toprak (1995) kitabında, II. Meşruiyet döneminde yerli malı kullanımı konusunda önde gelen kişilerin çağrılarına yer vermiştir: *Müslümanlara Mahsus Kurtuluş Yolu ve Celaleddin Sudi'nin yerli malı kullanmaları için Osmanlı vatandaşlarına çağırısı*. İlgili bir başka çalışma için bkz. (Başaran, 2005).

ve cemiyetin fikrinde yer tutmamıştı. (...) Devlet hayatında olduğu gibi millet hayatında da kendi menbaini yani istihsaline kifayet etmek endişesi: işte asıl büyük tedbir budur. Millet kendi istihsalinden fazla sarfetmeyecek kanaatkâr bir hayata girmek mecburiyetindedir. (...)Eğer istihsalimiz kifayet etmiyorsa ve çalışkan vatandaş ekmekle kahve arasında muhayyer kalacaksa onun kahveyi tercih edip dermansız düşmemesi için gücümüz yettiği kadar kulağına bağıracağız.” (Zabıt Ceridesi, 1929; 31-32).

Dış borçlanmaya ve yabancı sermayenin yatırımlarına dayalı bir ekonomi hedefinin başarılı olmaması 1929 yılının son aylarında hükümeti, tasarrufa dayalı bir modele yöneltmiştir. Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kurulması, Tasarruf ve Yerli Malı haftalarının düzenlenmesi, bu yönelmenin ilk örnekleri olarak okunabilir (Boratav, 1974; 96). Tekeli ve İlkin (1983; 80), Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kurulmasını, yaşanan krize çözüm bulma yolundaki adımlardan biri olarak fakat ekonomik bir kararı uygulamaktan ziyade, daha çok halkı harekete geçirmek, etkilemek adına bir sosyal hareket olarak tanımlamıştır. 14 Aralık 1929 tarihinde kurulan Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti³ temel amaçlarını, “yerli mallarını tanıtmak, sevdirmek, kullandırmak, tasarruf düşüncesini halk arasında yaymak ve önemini anlatarak bir tasarruf terbiyesi vermek” olarak sıralamıştır (Vakit, 21 Aralık 1929; 1). Bu hedef doğrultusunda cemiyet özellikle yerli malı kullanımını artırmak için faaliyetlerde bulunmuştur. Cemiyet köylerde, kaza ve nahiyelerde amaçlarını ve misyonlarını anlatan konferanslar düzenlemiş ve *millî vazifeler* olarak tanımlanan ilkelerin, açık ifadeler seçilerek halka izahı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede piyaset sahnelenmiş, yerli malı satan dükkanların katılabileceği güzel vitrin yarışmaları, İş Bankası tarafından kumbara dağıtımı yapılmıştır.⁴ Tasarruf bilincini oturtmak için hazırlanan afişler, ülkenin her tarafına gönderilmiştir. Cemiyet, *İktisat ve Tasarruf* adında bir dergi çıkarmıştır.⁵ Gazetelerde tasarrufu konu alan şiirlere, şarkı sözlerine, özlü sözlerle, reklamlara yer verilmiştir. Her yıl Aralık ayının on iki ile on dokuz tarihleri arasında *Tasarruf ve Yerli Malı Haftası* olarak kutlanması kararı alınmıştır. Gazeteler bu dönemde, tasarruf politikasının en canlı, etkili ve renkli tartışmalarına öncülük etmiştir.

Yerli malı ve sanayileşme konusunda halka bilgi verilmesi için ilk adım 1925 yılında atılmıştır. Aralık ayında Yerli Mallarını Koruma Cemiyeti kurulmuştur. Yerli malının vatandaşlara tanıtılması görevini üstlenen fakat etkili olamayan cemiyet, 12 Aralık 1929 yılında Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulunca bu kuruluşla birleştirilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminin bu yılları, aynı zamanda, devlet büyüklerinin her giydiği moda olduğu bir dönemdir. İthal mala olan düşkünlüğü azaltmak, yerli malı kullanımını teşvik etmek ve özendirmek için Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü yerli kıyafetten elbise diktirmiştir (Akşam, 2 Ocak 1930; 1). Meclis Başkanı Kazım Özalp kendisine yöneltilen *yerli elbise giyecek misiniz* sorusunu evet diyerek yanıtlamış, halk olarak hesaplı, tutumlu yaşamaya alışacaklarını ve yerli malı giyeceklerini belirtmiştir (Vakit, 21 Aralık 1929; 1). Bu uygulamalarla birlikte özellikle yerli malının giyilmesi ve tüketilmesinin ayıp olduğu düşüncesi kırılmaya çalışılmıştır (Milliyet, 19 Kasım 1929; 1). Atatürk ve İnönü başta olmak üzere devlet büyükleri çay ve kahve yerine misafirlerine ihlamur ikram etmiş, fındık ve üzüm gibi kuruyemişlerin tüketilmesine önem vermiş ve bu konuda örnek olmuşlardır.

Bu çalışma, Erken Cumhuriyet döneminde millî iktisat hedefi çerçevesinde, kadınlara biçilen görevleri ele almaktadır. Tasarruf terbiyesi kapsamında kadına atfedilen görev ve önemin aynı zamanda, onun toplumsal konumunun belirlenmesinde ve tanımının yapılmasındaki etkisi

³ Cemiyet, Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde kurulmuştur. Cemiyetin başkanı aynı zamanda Meclis Başkanı da olan Kazım Özalp'tir. İl ve ilçelerde toplam 273 şube açan Cemiyet, 1930 yılında Millî Sanayi Numune Sergisi ve Sanayi Kongresi'ni, 1931'de ise Birinci Ziraat Kongresi'ni düzenlemiştir. Yine, yapımında kadınların yer aldığı yerli mallarını tanıtmak amacıyla Kadın İktisat Sergisi'nin açılmasına katkı sağlamıştır (Uyanık ve Kıpıl, 2001; 77, Duman, 2003; 17).

⁴ Toprak (2019; 17-18), Türkiye'de tasarrufun sembolik de olsa kumbara ile başladığını belirtmiştir. İş Bankası böylece kumbara aracılığıyla tasarrufu özendirmeye çalışmıştır. Banka müdürü Celal Bayar, kumbara kampanyasını başlatma amaçlarını şu sözlerle ifade etmiştir: “... (kumbara kampanyası) Kararımız milletin ruhunda gizli kalan tasarruf definesini ortaya çıkarmak ve milletin umumi refah ve varlığı üzerinde kuvvet membaı olan tasarruf hareketine şuurlu bir cereyan vermektir.”

⁵ Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından *Niçin Yerli Malı Kullanmalıyız?, Tasarruf Nedir?, Hesabını Bilenin Defteri* gibi broşürler, *Vatandaş Yerli Malı Kullan, Vatandaş İsrafları Kaçın, Vatandaş Para Biriktir, Vatandaş Hesabını Bil, Vatandaş! Yeni içtimai ahlak, yerli malı kullanmayı emrediyor. Kim ki, yerli malı kullanmıyorsa, O içtimai ahlaka karşı hareket ediyor demektir. Ona kem gözle bak!, Yerli malı seferberliğinde bozgunculuk etme!, Yerli malı satmayan dükkânlardan alışverişi kes!, Her Türk Türkiye malı kullanmalı.* sloganlarından oluşan afişler bastırılmış, bu afişler otobüslere, trenlere, mağazalara, okullara, kahvelere ve devlet dairelerine asılmıştır (Coşar, 1995; 75).

incelenecektir. Çalışmanın kapsamı, tasarruf ve yerli malı kullanımının bir politika olarak ön plana çıktığı ve bu amaca dahil uygulamaların başlangıç yılı olan 1930 yılı Ocak ayı ile sınırlıdır. Çalışmanın yöntemi, belge analizine dayanmaktadır. Çalışmada 6 Ocak-26 Ocak 1930 tarihleri arasında Akşam gazetesinde yayınlanan *Tasarruf Meselesi ve Kadınlarımız* başlıklı röportaj incelenerek analiz edilmiştir. Literatürde Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ni, tasarruf ve yerli malı haftalarını konu edinen (Coşar, 1995; Duman, 1990; Özer, 2013; Sarıdoğan, 2014; Temiz, 1991; Toprak, 2019, Toker, 2019) çalışmalar mevcuttur. Tasarruf politikalarını kadın bağlamında ele alan çalışmalar (Duman, 2003, 2013; Öztan, 2005; Yıldız, 2017) ise oldukça sınırlıdır. Kadın temalı çalışmalarda tasarruf- kadın ilişkisi daha çok bu süreçte kadının annelik rolüyle irdelenmiştir.

Çalışmada öncelikle tasarruf politikasının ve Erken Cumhuriyet döneminin ekonomik arka planı ele alınmıştır. İkinci bölümde Akşam gazetesinde gazetelerde kadınlarla yapılan röportajda sorulan soruların her biri başlıklar halinde incelenmiştir. Sorulara cevap veren bu kadınlar Cumhuriyet döneminin önde gelen okumuş, genellikle yurt dışında tahsil görmüş, çeşitli cemiyetlerde çalışan, iş yaşamında yer alan ve üst düzey gelir grubuna mensup bir profile sahiptir. Bu kadınlar, Şişli ve Beyoğlu gibi İstanbul'un belli semtlerinde yaşamaktadır. Kadınlar, tasarruf politikaları sürecinde hem görevlerle donatılan hem de en çok eleştirilen bir kesimi oluşturmuştur. Güzelliğe ve süse olan ilgileri, balolarda çok sayıda tuvalet giyme alışkanlıkları olduğu iddiasıyla eleştirilerin odağı olmuş ve müsrif olmakla yaftalanmışlardır. Tasarruf politikalarının uygulanmasına destek olmaktan çok, süs ve israfa meyillileri ile ülkede ithalatın artışında önemli rolleri olmakla eleştirilmişlerdir.

2. MİLLİ TASARRUF VE KADINLAR

Bu dönemde millî tasarruf düşüncesi *şahsi bir olay* olarak değil bir *memleket meselesi* olarak ele alınmıştır. Tasarruflu olmak için yapılan propaganda için önemli kurumlar, okullar ve aile olmuştur. Aile içinde de çocuklar ve özellikle kadınlar merkezli bir faaliyet yürütülmüştür.⁶ Propaganda dahilinde israfın zararları, yerli malı kullanmanın önemi, tutumlu olmanın yalnızca bir fedakârlık değil görev olduğu vurgulanmıştır. Tasarruf düşüncesinin ahlaki bir kural, millî bir terbiye olarak idrak edilmesi istenmiş, bu hususta kadınlar ve öğretmenler rehber/öncü kuvvet olarak değerlendirilmiştir. Öğretmenlere, yeni nesillere millî tasarruf şuurunu aşılama görevi verilmiştir (Temiz, 1991; 28). Kadınlara verilen görev ise bizzat Başbakan İnönü tarafından ifadelendirilmiştir. İnönü yaptığı konuşmasında "(...)evvela kızlarımızın vazifelerinden bahsetmek pek tabidir. Çünkü bir yuvaya millî tasarruf ve kanaatkârlık, kadının dikkati ve takayyüdü ile özverisiyle yerleştikten sonra erkeğin buna mukavemet edebilmesi oldukça güçtür." sözleriyle tasarruf konusunda en önemli aktör olarak kadınları işaret etmiştir (Zabıt Ceridesi, 1929; 31-32). İnönü'nün vurgusuyla beraber kadına verilen görev, İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ni de kadınlara hitap eden bir tutuma sevk etmiştir. Cemiyet, *kadın millî fabrikayı yaşatmaya azmetmezse, yerli sanayi yürümez* görüşünü işlemiştir.⁷

Cemiyet kadınların düzenlenen mitinglere, yerli malı sergilerine katılımını önemsemiş, sağlamış ve teşvik etmiştir. Bu dönemde kadın iktisat sergileri açılmış, bu sergiler Atatürk ve İnönü başta olmak üzere devlet erkânı tarafından gezilmiştir (Temiz, 1991; 28). İnönü'nün sergi açılış konuşmasında:

Arkadaşlarım, vatandaşlar vazifelerini aramızda taksim ederken, memleket için bu kadar hayati olan mevzunun bilhassa kadınlarımıza, kadın vatandaşlarımıza teveccüh ettiğimi söylemeyi bir borç bilirim. Eğer kadınlarımız, eğer kızlarımız ailede ve cemiyette yiyeceği ve giyeceği mutlaka yerli almaya vazife ve deva olarak ellerine alırlarsa bu memleket iki seneye kalmadan yiyecek ve giyecek hususunda, hariçten bir çöp bile almaya muhtaç kalmaz. (Sarıdoğan, 2014; 95).

sözleriyle kadınlara yüklediği misyon, Cemiyet'in kadın kolları kurmasına ve kadınların aktif rol oynayacağı bir sürece doğru evrilmesine sebep olmuştur.⁸

⁶ Tasarruf düşüncesinin inşasında çocuklara yönelik propaganda için bkz: (Duman & Doğdu, 2015; Öztan, 2019).

⁷ Yerli malı kullanma konusunda kadınlara yönelik ilgi Cemiyet kurulmadan çok da önce, Türk Kadınlar Birliği tarafından başlatılmıştır. İzmir'de yerli mallarını tanıtmak amacıyla, *Hanımlar Encümeni* kurulmuştur (Duman, 2003; 17).

⁸ İsmet İnönü, tasarruf ve yerli malı kullanma politikasının tam merkezine kadını yerleştirmiştir: "Güzel lavanta sürünmüş, ince ipekliler içinde Türk kızlarının cılız ve çirgi çürümüş bir hale gelmesine muvafakat etmeyeceğiz. Anadolu dağlarının sarıçiçeklerini başına takarak, gülbüz vücutla taşıyan anaları gibi kızlarımızın sağlam vücutlu ve yerli ipekleriyle dağ çiçeği kokusunu dalgalandırarak her şeyden evvel küvetleri, kanaatkârlıkları, tasarrufları ile kendi yuvalarını yıkılmaz

Cemiyet, kadınların yerli giyecek, yiyecek, içecekleri kullanması konusunda talepte bulunmuş, Türk Kadınlar Birliği'ne başvurarak fabrikatörlerle ailelerinin balo ve çeşitli tören ve etkinliklerde tuvalet seçiminde yerli malı kullanmalarını sağlamak ve ülke genelinde yerli malının kullanımını yaygınlaştırmak için birlikte çalışmayı teklif etmiştir (Hâkimiyeti Milliye, 22 Aralık 1929; 1). İş Bankası kuruluş yıldönümü nedeniyle düzenlediği etkinliğe sadece Türk Anneler Birliği ve Muallim Hanımlar Birliği üyelerini çağırarak, iktisadi mücadelede kadınları ön planda tutma prensibini bir kez daha göstermiştir. İş Bankası müdürü Celal Bayar kadınlardan, israftan kaçınmaları için çocukları tasarrufa alıştırmaları ve onlara para biriktirmenin zevkini anlatmalarını istemiştir (Akşam, 26 Aralık 1929; 1).⁹ Bu dönemde gazeteler de tasarruf terbiyesi ve yerli malı konusuna oldukça geniş bir şekilde yer vermiştir. Hükümetin tasarruf politikası desteklenmiş, bu adeta bir *iktisat savaşı* olarak değerlendirilmiştir. Gazeteler sıklıkla konunun önemine vurgu yapan *Vatandaşlar, kalk borusu çalıyor. Vatanın davetine icabet ediniz, millî iktisat cephesine koşunuz, Millî bir seferberlik* şeklinde başlıklar atmıştır (Milliyet, 13 Aralık 1929; 1, Cumhuriyet, 13 Aralık 1929; 1).

Çalışmada ele alınan yazı dizisi de dönemin önde gelen gazetelerinden biri olan Akşam gazetesinde yayınlanmıştır. Kadınlara verilen görev, beklenti ve eleştiriler kadınlarla bir röportaj serisi hazırlamanın önemli bir nedeni olarak görülebilir. Akşam gazetesi yaklaşık on beş gün sürecek bir röportaj dizisi yayınlamıştır. Gazeteci Mustafa Ragıp tarafından hazırlanan yazı dizisi *Tasarruf Meselesi ve Kadınlarımız* başlığıyla yayınlanmıştır. Akşam gazetesindeki yazı dizisi muhtemelen 1 Ocak 1930 tarihinde başlamış olmalıdır. 6 Ocak ile başlayan yazı dizisinde sık sık geçmiş tarihli röportajlara atıf yapılmaktadır. 31 Aralık 1929 tarihli gazetede böyle bir yazı dizisi başlangıcı söz konusu değildir. Fakat bu sayılar arşivde bulunamamıştır. Ulaşılabilen mevcut gazete nüshaları 6 Ocak 1930 tarihiyle başlamakta ve dizi 26 Ocak 1930 tarihinde son bulmaktadır. Yazı dizisi *Millî Tasarruf Hakkındaki Görüşleriniz Nelerdir, Türk Kadını Müsriif Midir? İsrâfi kadınlar mı yapar? Kadınlar müttehem mi (suçlu mu) yoksa muktesit mi (tutumlu mu)? Kadınların lüzumsuz arzular ve kaprisler uğruna millî serveti israf etmesi doğru mu? Kadınlar baloya giderken birden fazla tuvalet giyinmek zorunda mıdır? Rikkat, şefkat ve fedakârlık gibi yüksek hisler barındıran kadın mı medenidir, yoksa erkeğe hoş görünmek için süslenen kadın mı? Kadının süslenmesi fitri midir?, İsrâf düşkünlüğü ahlaksızlığa da neden olur mu?, Dikiş diken, evle alakalı olan kadın mı yoksa güller, tüller, lameler, danteller, kürkler içinde süslenmiş kadınlar mı medeni kadındır?* başlıklı sorulardan oluşmuş ve bunlar üzerinden bir tartışma yürütülmüştür.

2.1. Millî Tasarruf Hakkındaki Görüşleriniz Nelerdir, Türk Kadını Müsriif Midir?

Yazı dizisinin ilk sorusu tasarrufun tanımına yönelik olmuştur. Soru aynı zamanda bir önyargıya da cevap vermiştir. Cumhuriyetin ideal kadınının en belirgin özelliği tasarruflu olmasıdır. Medeniliğin birçok özelliği vardır. Fakat burada vurgulanan onun iktisadi yanı olmuştur. Tutumlu, üretken, yerli malını tercih eden bir kimlikle özdeşleştirilen kadının, tasarruflu olması bir medeniyet göstergesi olarak aynı zamanda millî bir vazife olarak sunulmuştur (Öztañ, 2005; 5). *Şişli'nin kibar muhitinde mümtaz bir yeri olan Sadiye Müştak Hanım* hükümetin tasarruf politikasına gösterdiği ilginin *mevsimsiz* olmadığını, millî servetin çoğalmasını sağlayacak bu girişime taraftar olduğunu ifade etmiştir. Yerli mallara gösterilen önem *vatanperverane* bir iştir ve millî servet *lüzumsuz arzular ve kıymetsiz kaprisler* uğruna israf edilmemelidir. Tasarruf zihniyeti yerleştikçe *ecnebi malına yani yüksek lükse* giden para azalacak ve böylece üretim de tüketimi geçecektir (Akşam, 6 Ocak 1930; 1).

Münevver hanımlardan biri olan Fahrünnisa İzzet Melih Hanım'a göre tasarruf bir ailenin kazancına göre masrafını, hayat tarzını düzenlemesi ve *bir kenara beş on para koymas*ıdır. Ayağını

kaleler gibi sağlamlaştırmalarını isteyeceğiz. Millî tasarruftan bahsederken evvela kızlarımızın vazifelerinden bahsetmem pek tabiidir. Çünkü bir yuvaya millî tasarruf ve kanaatkârlık bir defa kadının dikkati ve tekayyüdü ile yerleştikten sonra erkeğin buna mukavemet edebilmesi maddeten müşkül olacaktır. Bin belaya karşı koyan, bin musibeti ezip yenmek ile meydana çıkan millî mevcudiyet mahza millî maişeti tanzim edememek yüzünden tehlikeye düşürülmeyecektir. Akli eren bütün vatandaşların şuurunu uyandırmak ve bu uğurda Devletin bütün kuvvetlerini harekete getirmek kat'i kararımızdır. Devletin itihaz edeceği tedbirleri medenî bir devletin hukuku dahilinde bulunan tedbirlerden alıyoruz. Millî tasarruf, yerli mal istihlâki gibi tedbirleri şuurulu, yaşamak isteyen her müstakil milletin düşündüklerinden, yaptıklarından seçiyoruz." (Zabıt Ceridesi, 1929; 32).

⁹ İş Bankası, 25 Aralık 1929 tarihini tasarruf günü olarak ilan etmiştir. Bugüne özel düzenlenen programa sadece kadınların davet edilmesi anlamlıdır. Davet çağrısı "Bu münasebetle verilen çay ziyafetine İstanbul'un münevver hanımları ile matbuat erkânı davet edilmiştir." şeklinde haberleştirilmiştir (Cumhuriyet, 26 Kasım 1929; 1).

yorganına göre uzatmasıdır. *Kısmet, ben babamdan bulmadım ya, çalışırım, Allah kerim* gibi sözlerle geleceği düşünmeyen bir önceki nesil, sonrakilere bir aile mirası bırakmamıştır. Bunun için tasarruf politikası önemlidir. Yerli malı kullanımını vurgulayan Melih Hanım “kadınlarımız yabancı ürün kullanmasınlar. Krep dşinden ve hereke kumaşlarından başka giyecek yoktur sanıyorlar. Bursa kumaşlarını hepimiz kullanıyoruz. Japon krep dşininden sonra en güzel, kuvvetli ve sağlam Bursa krep dşinleridir. Bizim kumaşlarımız Avrupa kumaşları kadar teknikman, ince ve zarif çıkıyor.” sözleriyle ekonomide başarılı olmak için bu duruma katlanmak zorunda olduklarını belirtmiştir. Melih hanım, kadınları müsrif bulmaz. Bundan yirmi yıl öncesine kadar sosyal hayatta olmayan Türk kadınının artık masrafları artmış, yaşadığı sosyal hayat buna sebep olmuştur. Kadın elinden geldiğince tasarruflu olmalı ve *zevcinin ahlakına* göre hareket etmelidir. İsrافی yapanın sadece kadın olmadığını, bunun kadın ya da erkek olarak belirlenemeyeceğini de sözlerine eklemiştir (Akşam, 7 Ocak 1930; 1, 3).

Mustafa Ragıp, Nişantaşı’ndaki apartmanda çeşitli kadın cemiyetlerinde yer alan Nebahat Haydar Rıfat Hanım’a, ikram edilen ıhlamuru içerken, tasarruf hakkındaki görüşlerini sormuştur. Ona göre tasarruf etmek servetin ülkede kalmasını sağlayan ve kültürü kuvvetlendiren bir terbiye şeklidir. Kimsenin her istediğini giyinmeye hakkı yoktur, böyle zamanlarda *hak yok, vazife var* ilkesine inandığını belirtmiştir (Akşam, 8 Ocak 1930; 3). *Her türlü millî cereyanı büyük bir heyecanla benimseyen* edebiyatçı şkufe Nihal Hanım, ekonomik kötüye gidişten sadece kadınları sorumlu tutmayı doğru bulmadığını, erkeklerin de masraf yaptığını ve bu masrafların bu süreçte hiç de azalmadığını belirtmiştir:

Kadınların erkeğe hoş görünmesi için süslenmesi fitridir. Yaradılışında vardır. Esasen kadında bedii (güzellik ölçülerine uyan, beğenilen) görüş fazladır. Eğer bazı kadınlar hoş görünmek için zevlerine karşı ssleniyorlarsa bundan daha tabii ne olabilir. Bir erkek de kendini güzel göstermek ihtiyacındadır. Kadının bedii duygusunun fazla olmasından dolayı her şeyi güzel görmek ister. Salonun etrafını, çocuklarını hatta memleketin salonlarını güzel ve temiz görmek ister. Onun için belediye azası olmaya hakları vardır. Hanımlarımız tozlu ve çamurlu kaldırımları ne yapsınlar? Böyle şeyler onları hırnlaştırır. Evet, kadın sslenecektir. Bu onun hakkıdır. Fakat bedii ihtiyaçlarını tatmin edeyim derken fazla masraf etmesi ailesine ve memleketine mazarrat getirir. Bunu için kadın, felaketler karşısında pırıl pırıl giyinerek ve kaprislerine kapılarak her gün elbise değiştirmekte devam edemez. (Akşam, 9 Ocak 1930; 3).

İstanbul Kız Lisesi müdürü Nakiye Hanım, tasarruf döneminde yapılacak en doğru şeyin ülkede üretileni dışarıdan almamak, her ailenin bir bütçe yapması ve burada *bir ihtiyat ve tasarruf hanesi aması* olacağını belirtmiştir. Kadınların *hesap bilmem, usul defteriyeye vakıf değilim, bütçe yapamam* diye korkmaması gerektiğini ve kazancın dışına ıkılmamak prensibini uygulamasıyla, lüzumsuz masraflardan uzak durulabileceğini belirtmiştir. Türk kadınının müsrif olduğu iddiasına katılmayan Nakiye Hanım, erkek ve kadının aynı olduğunu vurgular:

Bu hususta hepimiz aynıyız. Acaba beyler bütçe ile mi hareket ediyorlar. Erkekler, kadınlara tasarruf ediniz dediler de yapmadılar mı? Benim zihnimde kadın msrifdir, erkek muktesittir diye bir şey yok. şimdiye kadar hiçbirimiz düşünmedik. şimdi hepimiz düşünmeye başladık. Bazı beyler krk manto giyinmeyi büyük bir israf sayabilir. Isınmak tabii bir ihtiyaçtır. Kadın krk mantoyu hem ısınmak hem de zevk için giyiyor. Fakat madem ülkenin selameti için bundan feragat gerekiyor öyle yapılacaktır. Krk mantolara bakılan bu olumsuz bakış, kendi milletine mensup kadını, sair kadınlardan ziyade sse düşkün zannettiriyor. Ss kadın için fitri bir şeydir. Kulaklarını delen iptidai kadınları bile ssle alakadar görürüz. İsrافی önlemek için memleketimizde olmayanı kullanmamalıdır, memleketimizde olup da ihtiyacımızdan az olan şeylerde de fazla kullanmaktan kaçınmalıyız. İki şişe kolonya yerine yarım şişe kullanmalıyız (Akşam, 15 Ocak 1930; 1, 3).

Kadın cemiyetlerinde ve esirgeme derneğinde alışan Rana Sani Yaver Hanım tasarrufun ailenin bütçesine uymakla ve tüketimde aşırıya kamamakla olacağını belirtir. Kadınların müsrif olduğu iddiasını ise şu sözlerle cevaplamıştır: “Ben israf konusunda kadın mtthemdir (suçlu), erkek muktesittir (tutumlu) diyemem. Açıkçası aile ihtiyacı ve refahı dışında çok para harcayan erkeklere sık rastlıyorum. Bir kadın müsrif olmamak şartıyla sse, ziynete önem verebilir. Kızlarımıza iyi terbiye verirsek hayat sahasında israftan uzaklaşmış oluruz.” (Akşam, 9 Ocak 1930; 1, 3).

Samiye Burhan Cahit Hanım, kadının erkekten daha fazla müsrif olduğunu kabul etmeyerek şunları ifade etmiştir:

Bu umumi ama yanlış bir kanaat olsa gerek. Eski Türk ailesinde kadın bilakis çok muktesit ve tedbirli olmakla meşhurdur. Büyük annelerimize kirli çıkın denmesi herhalde bu hakikatin bir ifadesidir. Yeni hayatta belki de bize müsrif gözüyle bakanlar olabilir. Fakat genelde erkeklerden daha çok muktesit olduğumuza şüphe yok. Hanımlar için kürk ve tuvalet modası iddia ediliyor, fakat erkeklerimizin otomobil ve sefahat iptilası daha az bir israf mıdır? Esasen cemiyetin üst tabakasına serpilmiş mahdut insanlar, milletin hakiki evsafını hiçbir zaman ifade edemezler asıl Türk kadını kanaatkârdır, hatta cefakârdır. Bir kadın ancak kocasının yapamayacağı bir şeyi yaptırmaya çalışırsa o zaman müsrif olur. (Akşam, 18 Ocak 1930; 3).

Biçki yurdu sahibi ve kadın tuvaletleri diken Behire Hakkı Hanım ise tasarruf konusuna “bizde bütçe devam ettiren kaç kişi vardır bilmiyorum, hepimiz fakiriz çünkü. Geliri giderine yetmeyen nasıl tasarruf yapsın. Türk insanında eğlence için ayrılmış bir fasıl yoktur. Birçok aileler var ki, Avrupa’dakiler gibi bir gün dinlenmek, eğlenmek için ayrılmış parası yoktur. Tasarruf etmek için yiyeceğinden, içeceği biraz aşağısını almalı. Haftada bir sinemaya gidiyorsa 15 günde gitsin. Ekseriyetin aslında ne sinemaya ne de oyuna gidecek parası var” sözleriyle eleştirel yaklaşmıştır. Behire Hakkı Hanım yerli malı kullanımı konusunda henüz yerli kumaşların¹⁰ Avrupa kumaşları kadar iyi olmadığını fakat *millî his* ile ülkede olanı kullanmak gerektiğini ifade etmiştir: “Biz yerli kumaş giymeye 18 sene evvel aramızda karar vermiştik. İki ay devam etti etrafımda kimse kalmadı. İki sene de ben devam ettim, sonra her şey altüst oldu. Bunun için ittifak lazım emin olmalı ki yerli tuvaletlerle her şey yapılabilir. Ben bu yıl tekstil talebelerimin elbiselerini sergide yerli mallarla teşhir ettirdim. Kadınlar ittifak etseler, maksat hâsıl olur.” (Akşam, 19 Ocak 1930; 3).

Kadınlar tasarrufu millî servetin artması için gerekli bir politika olarak tanımlamış, bunun sadece rasyonel bir davranış değil aynı zamanda millî bir görev olduğuna inanmıştır. İsrâf yapma konusunda kadının ön plana çıkarılmasını kabul etmemişlerdir. Aile bütçesi oluşturmak gibi belli bir bilinç oluşturmak içinde eğitimin önemine dikkat çekmişlerdir.

2.2. Kadınlar Yerli Malı Kullanıyor Mu?

Yazı dizisinin ikinci sorusu kadınların yerli malı kullanımına yönelik olmuştur. Samiye Burhan Cahit Hanım da Behire Hakkı Hanım ile aynı fikirdedir. Yerli malını kullanma düşüncesinin, kişisel bir fedakârlık olarak yorumlandığı takdirde başarılı olamayacağına inanmıştır: “Avrupa’nın yıllarca emek ve tecrübe mahsulü çiçeği, çizgisi, rengi her şeyi güzel bir kumaşla daha sağlam fakat daha sade yerli kumaş gören kadın, ruhundaki süslenme ihtiyacı ile birincisini tercih ediyor. Çünkü biliyor ki kendi yapacağı fedakârlığa rağmen bir başkası bunu alacaktır.” Yerli malı kullanmak düşüncesi genelleştirilebilirse, yerli malı kullanmak, fedakârlık yapmak mahiyetinden ancak o zaman çıkacaktır:

Şahsi fedakârlık bir işe yaramaz. Avrupa’nın çok lüks eşyasına kapılarımızı kapatmalıyız. Çünkü kadın arzusu öyle bir şeydir ki bir gecelik ömrü olan tuvalete bir evin bir aylık masrafını elden çıkarabilir. Avrupa’dan buraya gelen modellere bile kanaat etmeyen, Paris’ten tuvalet getiren hanımlarımız var. Benim kanaatim şu ki, bizde alt tabaka çok muktesittir. Yukarı sınıf çok hovardadır. (Akşam, 18 Ocak 1930; 1).

Almanya’da tıp eğitimi alan çocuk doktoru Semiramis Ekrem Hanım’a göre tasarruf etmek için önce elimizde bir şeylerin bulunması gerekmektedir. Bunun için de üretimi artırmanın çarelerini bulmak gerekir. Bunu yapacak olan da sadece *kadınlar* olamaz. İsrâfi yapanın kadınlar olduğu düşüncesine “Anadolu’yu görmedim ama duyduklarım göre israf kelimesini orada bilmiyorlar. Bir kat elbise yaptırınlar onu eskitinceye kadar değiştirmiyorlarmış. Burada göz önünde gördüğümüz ipekli ve lavantalı sosyeterler mahduttur. Bu da asri hayatın gayri içtinap zaruretleridir. Münevver

¹⁰ Osmanlı’dan miras kalan bir düşünce ile yerli malına ilişkin halkın tutumu olumsuzdur. Halk arasında yerli malı ucuz, sağlam ve güzel değildir düşüncesi hakimdir. *Solan, ütü tutmayan kumaşlar, çaya dört şeker atıldığı halde tatlandırılmayan, tozlu, esmer şekerler* halk tarafından tercih edilmemektedir. Yerli malı Avrupa malının kötü bir taklidi olmaktan öteye gidemediği gibi, bazı firmaların satış yapabilmek için mallarına yabancı etiketler takarak piyasaya sürdükleri gözlenir (Coşar, 1995; 75).

tabakanın ekserisi müsrif değildir.” Mnevverlerde müsrif daha azdır sözleriyle karşı çıkmıştır (Akşam, 19 Ocak 1930; 1, 3).¹¹

Saibe İbrahim Necmi Hanım, ailede tasarrufun yapılabilmesi için kadının çalışması gerektiğini belirtmiştir. Geçmiş yıllarda kadınlar, hayata çalışmamak için hazırlanmıştır. Oysa bugün kadının erkeğe ihtiyaç duymaması çalışmasına bağlıdır. Kadın *erkek kadar şuurlu ve kendisine güvenilir* bir hale gelirse her işte çalışabilir. Tasarruf için kanaatkâr olmak önemlidir: “Kadınlar tuvalete ve lükse mecbur oldukları zaman şuurlarını kaybediyorlar. Yapılan israfı hesapsızdır. Kadınlarımız, saçları için tuvaletleri için kuafre gitmekle kendi aleyhlerinde oluyorlar. Lüks, tuvalet yüzünden kuaförler müthiş despot kesiliyorlar. Hanımlarımız burada 4 saat kuzu gibi muti bir halde bekliyorlar. Saçlarını kendileri tanzim edebilirler.” (Akşam, 20 Ocak 1930; 1, 3).

Darlfnn mezunlarından olan Türkan Hanım için tasarruf, bir irade ve terbiye meselesidir. *İyi ve namuskr bir aile babası olmak terbiyesini almış erkeklerle şuurlu ve fedakr bir anne olmak terbiyesini almış* kadınlar bu durumu yürütebilir. Türk kadını müsrif değildir. Ona göre ailede tasarruf “(...)masrafı varidata göre tanzim etmekle mümkündür. Zaten muktesit olmak demek bence medeni hayatın doğurduğu ihtiyaçlara cevap vermemek demek değildir. İhtiyaçlarımızı gidermek mecburiyetindeyiz. Ama bu ihtiyaçları giderirken btcemizin msaitliğini düşünmek lazım. Fakir bir bt ile her şeyin iyisini istemek aileye felaket getirebilir. Ailede varidat ve zaruri masraflar hesap edildikten sonra en fakir ailede bile ilerisini düşünerek bir ihtiyat akçesi ayırmak” ile mümkün olacaktır (Akşam, 26 Ocak 1930; 1, 3). Kadınların verdikleri cevaplara bakıldığında yerli malı kullanımı esasında kadınların lüks düşkünü oldukları tespitiyle eř değerli sorulmuş izlenimi vermektedir. Günlük hayatın her alanında kullanımdan ziyade cevaplar tuvalet ve giyim üzerine yoğunlaşmıştır.

2.3. Kadınların Tuvalet Merakı Nedir? Bir Baloya Gidilen Kıyafetle Diğer Baloya Gidilmez Mi?

Yazı dizisinin üçüncü sorusu, kadınların balolarda giydiği ve çoğunluğu ithal olan tuvalet konusu olmuştur. Fahrünnisa İzzet Melih Hanım her baloya başka bir kıyafetle gidilmesi fikrini *manasız ve gln* bulduğunu, bir *tuvaletle, yeni olduktan sonra, on baloya* gidilebileceğini ve *Serkl d’oryanda İsvet zırlıısı zabitanı şerefine verilen baloya, üç senelik bir tuvaletle* gittiğini söylemiştir (Akşam, 7 Ocak 1930; 3). Tuvalet meselesinde *belli bir sayıyla sınırlanabilir mi* düşüncesi de tartışılmış, şkufe Nihal hanım bu konuya bir sınır konamayacağını, kadınların elbise meselesinde fazla israf ettiklerini belirtirken, çözüm için kadının eğitimine dikkat çekmiştir: “Bu kadının seviyesine, idrakine kalmıştır. İsraftan vazgeçmek için bugünkü seviyenin yükselmesi lazımdır. Kadın vatan, millet mefhumunu anlamalı, zevkelerinde vazgeçmesini bilmeli. Kadının bedii zevki yanında rikkat, şefkat, fedakârlık gibi yüksek hislerin gelişmesi, medeni bir kadını tamamlamak için gereklidir.” (Akşam, 9 Ocak 1930; 3).

Bir sonraki balo için kendisine Hereke kumaşından bir tuvalet diktireceğini söyleyen Nakiye Hanım, şimdiye kadar farklı balolara aynı elbise ile katılan bir kadın görmediğini, bunun sadece Türkiye’ye özgü olmadığını Avrupa lkelerinde de bir det haline geldiğini belirtir. Fakat artık dönem değişmiştir, konu bir *memleket ve milli servet* meselesi haline gelmiştir. Dönem tasarruf devridir ve yapılması gerekenler bellidir: “Ben ve benim muhitimi teşkil eden kadınlar karar verdik: baloya gidip eğleneceğiz. Fakat aynı elbise ile ve bunları dhilde çıkan kumaşlardan tedarik edeceğiz. Bize katılmayanları da bu sefer biz dışlayacağız.” (Akşam, 15 Ocak 1930; 3). Rana Sani Yaver Hanım, aynı elbise ile farklı balolara gidilebileceğini, *kendini bilen, iyi terbiye gören bir ailenin* israfı kabul

¹¹ Bu dönemin tartışmalı bir diğer konusu, ekonomik olarak oldukça darlıkta olan Anadolu halkının tasarruf yapacak hali var mıdır sorusu olmuştur. Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Bey, “milli sermaye tasarruftan doğacak, tasarruf zihniyetinin yerleştiği gün Türkiye iktisaden kurtulmuş demektir. Tasarruf yapmak ve bu fikri çevresindekilere aşlamak vicdan, irfan, iman, vatan borcudur sözlerinden sonra asıl işada muhtaç olan köylü değil, bizleriz” sözleriyle bu noktaya temas etmiştir (Milliyet, 22 şubat 1930; 2). Coşar da (1995; 85) alışmasında bu konuya değinmiştir: Akşam gazetesinde yer alan bir yazıda, Anadolu insanının düğünler ve hediyeler dışında israfının olmadığı, asıl israfın İstanbul’da olduğu vurgulanır. Öte yandan, kriz nedeniyle halkın büyük çoğunluğunun yoksulluk içinde olduğu ve bu kitlenin tasarruf gücünün olmadığı ifade edilerek, yoksul adamın müsrif olamayacağı, asıl israfın varlıklı sınıflarda olduğu, dışarıya para akıtanların da onlar olduğuna dikkat çekilir. Batı tüketim alışkanlıklarına sahip olanlar şehirliilerdir. “ukulatayı, Amerika’dan gelen beyaz undan yapılmış ekmeği bunlar yer, ipeklieri bunlar giyer. Köylüler temel tüketim malları kullanır ve bunların büyük bölümü pazarla bağlantılı değildir. Ancak, kahve, şeker, çay, gaz yağı, ucuz bez ve sigara alır. Bütün Türkiye’nin İstanbul yaradılışında olması halinde bu memleketin mali ve iktisadi muvazenesinden mit kesmek icap ederdi.”

etmeyeceğini, *yüzlerce liralık mantoların ve tuvaletlerin* lüks olduğunu ve *Türk kadınının* bunu giymemesi gerektiğini (Akşam, 16 Ocak 1930; 3), Samiye Burhan Cahit Hanım da, her baloya ayrı kıyafetle gidenlerin gösteriş merakı olan kişiler olduğunu belirtmiştir (Akşam, 18 Ocak 1930; 1).

Balolar, Erken Cumhuriyet döneminin önemli bir sosyalleşme ortamı olmuştur. Yazı dizisinde yer alan kadınlar da aktif bir sosyal hayatın içinde balolara sıkça katılım gösteren bir sınıfa mensuptur. Kadınlar, bu lüks tüketim sorunun çözümü olarak öncelikle eğitime ve tasarruf konusunun kişisel çıkardan ziyade memleket çıkarı olarak anlaşılması gerekliliğine vurgu yapmıştır.

2.4. Türk Sosyete Var mıdır?

Yazı dizisinin cevabını aradığı bir diğer soru da tasarrufla bağlantısını lüks tüketimle kurmaya çalıştığı zenginlerin oluşturduğu *sosyete* sınıfının Türkiye'deki varlığı olmuştur. Fahrünnisa İzzet Melih Hanım, rejim değiştiren ülkelerde *sosyete* olamayacağını, Cumhuriyetin ilanı ile kadın ve erkeğin beraber yaşaması konusunda daha başlangıçta olduğunu, fakat barış ve istikrar devam ettikçe, *milletin servet, terbiye ve tahsil seviyesi yükseldikçe*, sosyal hayatın da gelişeceğini düşündüğünü, üstelik asırlarca kapalı yaşamış olan Türk kadınının hızlı bir şekilde kamusal hayata karıştığını ve *pek az aykırı harekette* bulunduğunu belirtmiştir. Ona göre bu durum *Türk kadının ruhunun asaletini ve istidadını* bir defa daha göstermiştir (Akşam, 7 Ocak 1930; 3). Mustafa Ragıp'ın, *Bizde tam sosyete yok. Sosyete kabul edilenler arasında hürmete şayan olmayan mübalatasız hanımlar varmış. Buna ne dersiniz?* şeklindeki sorusuna Nebahat Haydar Rıfat Hanım, henüz bir sosyetenin olmadığını, böyle bir ortama sonradan girenlerin ise, alışamayarak sendelediklerini ve sosyetenin karma karışık bir hal aldığını belirtmiştir (Akşam, 8 Ocak 1930; 3). Nakiye Hanım da, *Türk sosyete yoktur* denemeyeceğini, evlerde oluşan sosyetenin ev sahibinin sosyal yapısıyla ilgili olduğunu belirtir (Akşam, 15 Ocak 1930; 3). Rana Sani Yaver Hanım, *yüksek bir sosyete* olduğunu bilmediğini, bazı aileler arasında konuşmaların, tanışmaların olmasını olumlu ve ülkenin *içtimai terbiyesi* için gerekli adımlar olarak değerlendirdiğini belirtmiştir (Akşam, 16 Ocak 1930; 1, 3). Behire Hakkı Hanım *"bizde dedikodunun adına sosyete derler. Ötekinin dudak boyası, berikinin yaptığı kur. Eskiden bunun adına mahalle dedikodusu derlerdi. Eskiden kibar aileler kimsenin aleyhinde söylemezdi. Bunlar hoş şeyler değil"* sözleriyle sosyetenin oluşması için *münevver hanımların çoğalması* gerekliliği kaydını düşmüştür (Akşam, 17 Ocak 1930; 1, 3).

Saibe İbrahim Necmi Hanım, sosyete konusunda sosyal sınıfların iyi bir şekilde oluşmadığını, *hanımefendilerin* olduğu salonlara, *aynı sınıfa mensup olmayan"* kadınların kabul edilmelerinin, "haysiyetsiz kadınların hürmete şayan kadınlarla" aynı şekilde hürmet görmelerini tasvip etmediğini ifade etmiş ve eklemiştir: İki sene önce Paris'te Şanzalisedeydik, Beyoğlu'ndaki gibi güller, tüller, lameler, danteller, kürklerle süslenmiş hiçbir kişiye tesadüf etmedim. Ben burada Beyoğlu'nda gezen kadınlara hiç tesadüf etmedim. Hanımlar dikiş dikmiyorlar, evle alakadar olmuyorlar, ne diye yaşıyorlar." (Akşam, 20 Ocak 1930; 3). Semiramis Ekrem Hanım, sosyeteyi bir ihtiyaç meselesi olarak tanımlamıştır. Ona göre "sosyete yapalım diye sosyete tasnif edenler, bu hayırlı müessesinin kurbanları oluyorlar. Birbirini görmeğe ciddi ihtiyaç duyanlar, bu ihtiyacı mümkün olduğu kadar şümüllü bir surette ve her hususta faydalı olmak üzere muayyen ve mahdur zamanlara hasretmeği bilenler arasında sosyete" oluşabilir (Akşam, 19 Ocak 1930; 1, 3).

Sosyete olan yerlere gitmeyen, kendi muhitinde *ciddi, muteber ailelerle* görüşen Samiye Burhan Cahit Hanım ise, Türkiye'de ciddi olarak oluşmuş bir sosyete olmadığını, insanların bir araya geldiklerinde *eli sıkılmağa layık olmayan kimselerin* de buraya katıldığını burada *fikri ve edebi sohbetler yerine aile, boşanma, sevişme, evlenme dedikoduları* ile vakit geçirildiğinden şikâyet etmiştir (Akşam, 18 Ocak 1930; 3). Türkan Hanım, Türkiye'de sosyetenin, farklı sınıfların ve onların kendi muhitlerinin olduğunu söylemenin doğru olmadığını ifade etmiştir (Akşam, 26 Ocak 1930; 3). Kadınların cevapları değerlendirildiğinde Türkiye'de, Avrupa'da var olan maddiyatın eğitim ve kültür ile pekiştiği bir sosyete sınıfının olmadığına hem fikir oldukları görülmektedir. Onlara göre Türkiye'deki sosyete olarak adlandırılan kesim *millî hasletleri* dikkate almayan, müsrif, eğitimsiz kişilerden oluşmaktadır ve Avrupai bir nitelik göstermezler.

2.5. Kadınlar Süs/Tuvalet Düşkünlüğü Yüzünden Ahlaksızlığa Sürükleniyorlar mı? İsraf İptilası Ahlaksızlığa Neden Olur Mu?

Yazı dizisinin son sorusu, kadınların süs düşkünlüğü ile ahlak meselesinin ilişkisi üzerine olmuştur. Nebahat Haydar Rifat Hanım, dostlarını hemen hemen kendi gibi gördüğünü, müsrif kadınlarla ilişkisinin olmadığını, çevresindeki herkesin *iktisat taraftarı* olduğunu, kendi çocukluğunda birçok kadının *evinin damını satıp Hıdırellez'e gittiğini*, şimdi de balolara bu düşünceyle gidildiğini fakat artık tasarruf zamanının geldiğini belirtmiştir (Akşam, 8 Ocak 1930; 1). Nakiye Hanım böyle örneklerin olduğunu ama genelleme yapmanın doğru olmayacağını, bu duruma bir karakter ve bireysel ahlak meselesi olarak bakılması gerektiğini, *ahlakından, faziletinden feragat eden* kadınların bu duruma düşebileceğini, genelleme yapmanın doğru olmayacağını ifade etmiştir (Akşam, 15 Ocak 1930; 3). Türkan Hanım da benzer bir görüşe sahiptir. Ona göre, süse olan düşkünlük, ahlaksızlığa neden olmaz. Bu bir karakter meselesidir: “Düşmeye müsait kadınlar, süs ve gösteriş iptilasına kapılır, yoldan çıkar. Yarım tahsil ve terbiye görmüş kadın en tehlikeli şeydir. O kendisini çok şey biliyor zanner. Tahakküm hevesi, ukalalık ve küstahlık onun vasıflarıdır. Eğitilmiş kadının bakışı geniş ve isabetlidir. Renk ve parıltı onun gözünü çabuk kamaştırır.” (Akşam, 26 Ocak 1930; 1, 3).

Saibe İbrahim Necmi Hanım, böyle bir görüşe ihtimal vermediğini fakat bu durumda olanlar varsa kabahatin erkekte olduğunu belirtir. Ona göre, böyle kadınlar topluma zarar vermektedir (Akşam, 20 Ocak 1930). Samiye Burhan Cahit Hanım, bu konuda çok emin olmadığını, tam olarak ahlaksızlık olarak nitelendirilmese bile, lüks düşkünlüğü bir kadının *esaslı bir terbiyeden* yoksun olduğunu, evine ve kocasına bağlı olmadığını gösterdiğine inandığını belirtmiştir (Akşam, 18 Ocak 1930; 1, 3). Semiramis Hanım da, süsü yüzünden ahlaksızlığa düşen kadınların şursuz olduğunun altını çizmiştir (Akşam, 19 Ocak 1930; 1, 3). Süs, tuvalet düşkünlüğü, güzel olma isteği düşüncesinin tasarrufun önünde engel olduğunu düşünen kadınların cevapları incelendiğinde, bu durumun kadının fitratından kaynaklandığı düşüncesini reddettikleri, bu durumu tamamen bir karakter meselesi ve daha önemlisi bir eğitim meselesi olarak değerlendirdikleri görülmektedir.

3. SONUÇ

1929 yılı Türkiye ekonomisinde zorlu bir eşiktir. Osmanlı borçlarının ilk taksiti, millî gelirin azalması, dış ticaret açığının büyümesi, artan işsizlik gibi sorunlara, 1929 dünya ekonomik krizi de eklenmiş ve Türk lirası ciddi bir değer kaybı yaşamıştır. Tüm bu yaşananlar, aynı zamanda Türkiye'nin ekonomik yapısında yeni bir dönemin başlangıcına da eşlik etmektedir. Hükümetin bu sorunların üstesinden gelmek için aldığı en temel tedbir, ithalatı mümkün olduğunca kıstak ve yerli malına yönelmek olmuştur. Böylece millî iktisatı kurma sürecine giden kararlar alınmış, kapalı ekonomiye geçiş yapılmıştır. Ekonomide yaşanan kriz ve sonrasında beliren dönüşüm zihniyete de yansıtılmak istenmiş ve *iktisadi bir terbiye* oluşturulması hedeflenmiştir. İşte *iktisadi terbiyeyi* sağlayacak tasarruf politikası bu değişimin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Batı'da kapitalizmin gelişim sürecinde, insanların yaşama alışkanlıklarını değiştirerek, onları tasarrufa yönelten yeni bir zihni dönüşüm olarak ortaya çıkan *iktisadi terbiye*, Erken Cumhuriyet döneminde millî iktisatın hedefleri doğrultusunda toplumda oluşturulmak istenmiştir. Bu dönüşüm sürecinde, yerli malı kullanmak *vatanperverlik*, *millî bir borç* olarak isimlendirilmiş, iktisadi alışkanlık ve tutumların medenileşmeyle bağlantılı olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Halka tasarruf terbiyesi vermek, rasyonel tutum ve davranış kazandırmak, *iktisadi bir kültür yaratmak* amaçlanmıştır.

Bu süreçte, tasarruf ve yerli malı kullanma terbiyesinin oluşmasında iki temel başlık ön plana çıkarılmıştır: İlki okullar, diğeri ise kadınlardır. Başbakan İsmet İnönü, millî iktisat hedefi çerçevesinde “Güzel lavanta sürünmüş inci ve ipekler içindeki Türk kıızı yerine sağlam vücudu yerli ipek ve Anadolu dağlarının sarı çiçeklerini başına takan, millî tasarrufu aile de başlatan” Türk kıızı sözleriyle Türk kadınlarını göreve çağırması ve *bir yuvaya millî tasarruf ve kanaatkârlığın* kadının çabasıyla olabileceğini belirtmiştir. Çocuklara tasarruf terbiyesi verme görevi kadınlara verilmiştir. Bu dönem gazetelerinin ve genel olarak kamuoyunun tasarruf konusuna bakışı, hayatın her alanından ya da farklı aktörlerinden ziyade kadınlar üzerine yoğunlaşmıştır. Kadınlar üzerinden yürütülen tartışmalar bu *iktisadi seferberlikte* üzerine düşen görevlerden çok daha farklı bir boyutta ele alınmıştır. Bu dönemin kamuoyunda en çok tartışılan konularını içeren soruları dönemin sosyal havasını, kadın ve erkeğin ayırım noktasını göstermesi bakımından oldukça aydınlatıcıdır. Tasarruf konusunda en çok eleştiri alan kesim *kadınlar* olmuştur. Süse düşkünlükleri, katıldıkları her baloda farklı tuvalet giyme alışkanlıkları eleştirilere sebep olmuş ve çoğunlukla müsrif olmakla suçlanmışlardır. Ülkede ithalatın artışından kadınların süse ve israfına düşkünlüklerinin payının büyük

olduğu iddia edilmiştir. Süse olan düşkünlük ile ahlak anlayışı arasında bir bağ kurulmak istenmiş ve giyim ile görgü arasındaki ilişki Türkiye’de bir sosyete var mı sorusuyla anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Tasarruf konusu bir ekonomi kavramıyla sınırlı olmaktan çıkmış *kadının nasıl olması gerektiği, kadın fitratı* tartışmalarına yönelmiştir. Röportajda yer alan kadınların önemli bir kısmı üst gelir grubuna mensup ve yüksek eğitim almış oldukları görülmektedir. Kadınların ortak söylemleri, kadının fitri olarak adlandırılan ve olumsuz olarak tanımlanan savurgan, süs düşkünü, hesapsız, iradesiz gibi tanımlamaları reddetmeleri ve bunların toplumsal birer dayatma olduklarını savunmaları olmuştur. Kadına yönelik bu olumsuz adlandırmalar kadının fitratından değil, yeterli eğitimden mahrum olmalarından kaynaklıdır. Böylece eğitimle aydınlanan, kişisel çıkarının önüne millî çıkarı koyabilecek bilince ulaşan kadın kamusal hayatta mesleği ve rasyonel düşüncesiyle yer alacaktır.

Etik Beyan: Bu çalışmada “Etik Kurul” izini alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the “Ethics Committee” was used.

KAYNAKÇA

- Başaran, M. (2005). II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’in ilk yıllarına yerli malı teşviki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IV(11), 45-62. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/233282>.
- Behire Hakkı Hanım Efendinin Fikirleri, (1930, 17 Ocak). *Akşam*.
- Boratav, K. (1974). *100 soruda Türkiye’de devletçilik*. Gerçek Yayınevi.
- Coşar, N. (1995). Cumhuriyet Türkiyesinde iktisadi terbiye millî iktisat ve tasarruf cemiyeti. *Toplum ve Ekonomi*, 8, 71- 91.
- Doktor Semiramis Ekrem Hanımefendinin Beyanatı, (1930, 19 Ocak). *Akşam*.
- Duman, D. (2013). 1929 Dünya ekonomi krizi ve ulusal ekonomiyi güçlendirme mücadelesinde kadınlar. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* 8(5), 211-224. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=434984065_13DumanDo%C4%9Fan-trh-211-224.pdf&key=16214
- Duman, D. (2003). 1930’lar Türkiye’inde yerli malı kampanyaları ve kadınlar. *Tarih ve Toplum*, 40(240), 15-20.
- Duman, D. & Doğdu, M. (2015). Erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde tasarruf bilinci oluşturma çabaları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XV(31), 201-221. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/235858>
- Duman, D. (1990). *Millî iktisat ve tasarruf cemiyeti* (422586) [Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurumu Tez İzleme Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Duman, D. (1993). Yerli malı haftaları. *Tarih ve Toplum*, 19(111), 143-147.
- Fahrünnisa İzzet Melih Hanım Efendinin Fikirleri, (1930, 7 Ocak). *Akşam*.
- Feyzi Atı Kız Lisesi Müdürünün Fikirleri, (1930, 26 Ocak). *Akşam*.
- Gazi Paşa Hazretleri Yerli Kumaştan Elbise Diktirdi, (1930, 2 Ocak). *Akşam*.
- Gazi Paşa Hazretlerinin Nutku, (1929, 21 Aralık). *Vakit*.
- Halk arasında tasarruf fikri kuvvetleniyor, (1929, 26 Aralık). *Akşam*.
- İktisadi Cidal, (1929, 13 Aralık). *Cumhuriyet*.
- İş Bankasında Dünkü İçtima, Mahmut Bey’in Türk kadınına Hitap Eden Değerli Nutku, (1929, 26 Kânunuevvel). *Cumhuriyet*.

- Keyder, . (2013). Türkiye demokrasisinin ekonomi politiği. İçinde I. C. Schick & E. A. Tonak (Ed.), Geçiş sürecinde Türkiye (ss. 61-117). Belge Yayınları.
- Keyder, . (2014). *Türkiye’de devlet ve sınıflar* (19. Baskı). İletişim Yayınları.
- Kuru, B. (1988). *Belgelerle Türkiye iktisat politikası. Cilt 1. AÜSBF Yayınları*.
- Kuru, B. (2011). *Mustafa Kemal döneminde ekonomi büyük devletler ve Türkiye*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Meclis Reisimiz İstanbul’da, (1929, 21 Aralık). *Vakit*.
- Milliyet*, (1930, 22 şubat).
- Nakiye Hanımefendi Düşüncelerini Anlatıyor, (1930, 15 Ocak). *Akşam*.
- Nebahat Haydar Rifat Hanımefendinin Fikirleri, (1930, 8 Ocak). *Akşam*.
- Özer, S. (2013). 1929 Dünya ekonomik bunalımı çerçevesinde yerli malı ve tutum haftası kutlamaları. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(5), 595-613. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1548983779_35%C3%96zerSevilay-trh-595-613.pdf&key=16279
- ztan, G. G. (2005). 1930’ların Türkiye’sinde millî iktisat düşüncesi ve kadın algısı. *EĞitim-Bilim-Toplum*, 3(12), s. 1-18.
- ztan, G. G. (2019). *Türkiye’de çocukluğun politik inşası*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rana Sani Yener Hanım Efendinin Fikirleri, (1930, 16 Ocak). *Akşam*.
- Sadiye Müştak Hanım Efendinin Fikirleri, (1930, 6 Ocak). *Akşam*.
- Saibe İbrahim Necmi Hanımefendinin Fikirleri, (1930, 20 Ocak). *Akşam*.
- Samiye Burhan Cahit Hanımefendinin Fikirleri, (1930, 18 Ocak). *Akşam*.
- Sarıdoğan, . (2014). *Tasarruf ve yerli malı haftası kutlamaları (1929-1949)* (362492) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yüksek Ğretim Kurumu Tez İzleme Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Siirt mebusu Mahmut, Kalk Borusu, (1929, 13 Aralık). *Milliyet*.
- şkfe Nihal Hanım Efendinin Fikirleri, (1930, 9 Ocak). *Akşam*.
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (2009). *1929 dünya buhranında Türkiye’nin iktisadi politika arayışları*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Temiz, Y. (1991). *1929-1938 döneminde millî iktisat ve tasarruf cemiyeti (17370)* [Yayımlanmamış doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yüksek Ğretim Kurumu Tez İzleme Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Tezel, Y. (1982). *Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi (1923-1950)*. Yurt Yayınları.
- Toker G, N. (2019). Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumla bütünleşme projesi olarak millî iktisat ve tasarruf cemiyeti. *History Studies*, 11(2) 665-679. <https://www.historystudies.net/indir.php?yol=dergi&dosya=cumhuriyetin-ilk-yillarinda-toplumla-butunlesme-projesi-olarak-milli-iktisat-ve-tasarruf-cemiyeti2019053d00602>
- Toprak, Z. (2019). Erken Cumhuriyet’te tasarruf anlayışı ve yerli malı kullanımı. *Toplumsal Tarih*, 309, 16-24. <https://tarihvakfi.org.tr/dergiler/toplumsal-tarih/toplumsal-tarih-sayi309/>
- Toprak, Z. (1995). *Millî iktisat-millî burjuvazi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Uyanık, ., & Kıpall, U. (2001). *Türkiye millî iktisat tarihi*. Kaynak Yayınları.
- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi*, 13. İnikat, (1929, 12 Aralık), Perşembe, Devre: 3. s.31-33.
- Yerli kumaş giyelim, (1929, 18 Kanunuevvel).

Yerli malları koruma cemiyeti, (1929, 22 Aralık). *Hâkimiyeti Milliye*.

Yıldız, F. (2017). 1930'ların tasarruf politikalarında idealize edilen kadın imgesinin basında temsili: Genç Cumhuriyetin modern ve tutumlu kadınları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 54, 389-406.
https://jasstudies.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=993421412_25-Filiz%20Y%C4%B1ld%C4%B1z.pdf&key=28206